

Genel Kurul

Dağıtım: Genel

7 Ocak 2026

Orijinal: İngilizce

Gayriresmi Çeviri ESHİD

İnsan Hakları Konseyi**Altmış birinci oturum**

23 Şubat–2 Nisan 2026

Gündem maddesi 3

Gelişme hakkı da dahil olmak üzere tüm insan hakları, medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların teşviki ve korunması**Yeniden Yerleşim Konusunda Kılavuz İlkeler****Yeterli yaşam standardı hakkının bir bileşeni olarak yeterli barınma ve bu bağlamda ayrımcılık yapılmaması hakkı konusunda Özel Raportörün raporu,
Balakrishnan Rajagopal****Özet**

İnsan Hakları Konseyi'nin 55/11 sayılı kararı uyarınca sunulan bu rapor, yeterli yaşam standardı hakkının bir bileşeni olarak yeterli barınma ve bu bağlamda ayrımcılık yapılmaması hakkı konusunda Özel Raportör Balakrishnan Rajagopal tarafından geliştirilen Yeniden Yerleşim Rehber İlkelerini tanıtmaktadır. Görev sahibinin son raporu olarak, Özel Raportör olarak altı yıllık görev süresi boyunca yaşanan önemli gelişmeler, zorluklar ve başarılar hakkında kısa bir özet de içermektedir.

I. Önemli zorluklar ve başarılar

1. Yeterli yaşam standardı hakkının bir bileşeni olarak yeterli barınma ve bu bağlamda ayrımcılık yapılmaması hakkı konusunda Özel Raportör, İnsan Hakları Konseyi'ne son raporunu sunmaktan onur duyar. Yeniden Yerleşim Rehber İlkeleri'ni (bkz. bölüm II ve ek) tanıtmadan önce, Özel Raportör altı yıllık görev süresi boyunca elde edilen başarıları ve karşılaşılan zorlukları değerlendirir.

Koronavirüs hastalığı (COVID-19) salgını

2. Özel Raportör, tüm dünya COVID-19 salgınıyla mücadele ederken, Mayıs 2020'de görevine başladı. Pandemi sırasında, yeterli ve güvenli barınmaya erişimin aslında bir ölüm kalım meselesi olduğu ortaya çıktı. Pandemi, barınması olmayan ve aşırı kalabalık veya standartların altında barınmalarda yaşayan insanları çok daha yüksek risklere maruz bıraktı ve yeterli barınma hakkının, ulaşılabilir en yüksek sağlık standardı hakkı ve yaşam hakkı gibi diğer haklarla ne kadar yakından ilişkili olduğunu ortaya koydu. Özel Raportör ilk raporunda belirttiği gibi pandeminin ekonomik sonuçları milyonlarca insanı kira, ipotek veya kamu hizmetleri masraflarını ödeyememeleri nedeniyle evlerini kaybetme riskine maruz bıraktı. Birçok göçmen ve ev işçisi işverenleri tarafından evlerinden atıldı. Ancak, birçok devlet pandeminin yarattığı zorluklara hızlı bir şekilde yanıt verebildi ve bu da yeterli siyasi irade olduğunda yeterli barınma hakkının herkes için korunabileceğini ve gerçekleştirilebileceğini gösterdi. Örneğin, devletler tahliyeleri önlemek ve sokaklarda yaşayan kişilere barınma sağlamak için yenilikçi politikalar benimsedi. Pandemiden çıkarılan temel dersler açtı: barınma, yaşam hakkı da dahil olmak üzere diğer hakların korunması için temel bir unsurdur ve barınma sorunları siyasi çözümler gerektirir.

Uygun fiyat

3. Dünyanın çoğu ülkesinde, uygun konutlar sadece dezavantajlı ve marjinalleşmiş kişiler için değil, orta gelirli kişiler için de satın alınamaz hale gelmiştir. Birçok ülkede konut maliyetleri, ücretler veya diğer gelirlerdeki artışları geride bırakarak hızla yükselmiştir. Giderek daha fazla insan, tahliye riskiyle karşı karşıya kalmakta veya yeterli konutlara erişimden tamamen mahrum kalmaktadır. Sonuç olarak, evsizlik artmış ve birçok insan, güvenlik ve kamu hizmetlerine yeterli erişimden yoksun, standartların altında konutlarda veya gayri resmi yerleşim yerlerinde yaşamaya mahkum kalmıştır. Özel Raportör, "Herkes için onurlu bir yaşam alanı: konutları uygun fiyatlı hale getirin" başlıklı raporunda² ulusal ve yerel yönetimlere ve özel sektör aktörlerine, uluslararası insan hakları hukukunun gerektirdiği şekilde, herkesin ayırım gözetmeksizin uygun fiyatlı konutlara erişebilmesini sağlama yükümlülüklerini hatırlatmıştır. Konut krizini ele almak için bir dizi öneri sunmuş ve uygun fiyatlı konutların gerçekleştirilmesi için uygun fiyatlı araziye erişimin önemini vurgulamıştır.

4. Konut satın alınabilirliği, Hollanda Krallığı'na yaptığı ülke ziyareti sırasında da önemli bir sorun olarak tespit edildi.³ Bu bağlamda, Özel Raportör, devletin sosyal ve satın alınabilir konutlara erişimi genişletmesini, konut bakanlığını yeniden yapılandırmasını ve ayırım gözetmeksizin herkesin barınaklara erişimini sağlamak için acil barınma sistemini reform etmesini tavsiye etti. Özel Raportör, Hollanda Krallığı'ndaki konut krizinin ana nedeninin göç değil, son yıllarda yapılan yanlış politika ve kurumsal seçimler olduğunu belirtmiş ve göçmenleri günah keçisi ilan etmenin tehlikelerine dikkat çekmiştir.

¹ Bkz. [A/75/148](#).

² [A/78/192](#).

³ Bkz. [A/HRC/55/53/Add.1](#).

Zorla tahliyeler

5. Ne yazık ki, topluluklar ve bireysel hak sahipleri, yeterli barınma hakkını ihlal eden, genellikle şiddet içeren önlemlerle, adil yargılama süreci veya alternatif barınma imkanı sağlanmadan zorla tahliye edilmeye devam etmektedir. 1990'lı yıllardan bu yana Birleşmiş Milletler insan hakları mekanizmaları zorla tahliyeleri ağır bir insan hakları ihlali olarak kınamasına rağmen, bu büyük kriz devam etmektedir. Bazı ülkelerde, azınlık topluluklarının üyelerinin evlerinin yasadışı olarak yıkılması kampanyalarının bir parçası olarak zorla tahliyelere gidilmesi giderek artmaktadır. Özel Raportör, 2024 yılında Hindistan Yüksek Mahkemesine sunduğu amicus dilekçesi de dahil olmak üzere, bu tür yıkımların yasadışı olduğunu dile getirmiştir. Özel Raportör, Hindistan Yüksek Mahkemesi'nin *Jamiat-Ulama-i-Hind v. Union of India ve diğerleri* davasında verdiği, cezai konut yıkımlarının keyfi olduğu ve Hindistan Anayasası'nı ihlal ettiği yönündeki kararı ve Mahkeme'nin tüm eyalet makamlarına, herhangi bir konut yıkımı gerçekleştirilmeden önce adil yargılama sürecinin sağlanması için ülke çapında talimatlar yayınlamasını memnuniyetle karşılamaktadır.

6. Birçok ülkede, Özel Raportör, etkilenen kişiler ve toplulukların bu tür konuları yetkililere iletmek için başvurabilecekleri az sayıdaki insan hakları mekanizmasından biri gibi görünmektedir. Gayri resmi yerleşim yerlerinde yaşayanlar, dini veya etnik azınlıklar, göçmenler, köylüler, yerli halklar, kadınlar ve LGBTQ bireyler gibi marjinal gruplar ve düşük gelirli haneler, özellikle tahliye riski altındadır. Örneğin, Özel Raportör, diğer özel prosedür görevlileriyle birlikte, Bahamalar'a, çoğunlukla Haiti kökenli veya soyundan gelen kişilerin yaşadığı gayri resmi yerleşim yerlerinin yıkılmasını önlemek için acil bir çağrı yaptı. ⁴ Müdahalenin ardından, Bahamalar Yüksek Mahkemesi, sakinleri evlerine yönelik herhangi bir müdahaleye karşı koruyan bir ihtiyati tedbir kararı verdi. Özel Raportör'ün görev süresi boyunca gönderdiği 460'tan fazla iletişimin çoğu zorla tahliyelerle ilgilidir. Bu nedenle, Özel Raportör'ün mağdurlar ve sivil toplumdaki gelen bu tür şikayetlere yanıt verme kapasitesinin artırılması hâlâ büyük önem taşımaktadır, zira aldığı sağlam temellere dayanan şikayetlerin sadece bir kısmına yanıt verebilmiştir.

7. Özel Raportör, Özbekistan⁵ ve Guatemala⁶ ziyaretleri sırasında zorla tahliyelere özellikle dikkat çekti. Guatemala ile ilgili olarak, Özel Raportör, şiddet içeren zorla tahliyelerin yaygın olarak uygulandığını ve toprak haklarını savunan yerli halkların ve köylü topluluklarının suçlu muamelesi gördüğünü vurguladı. Yasadışı tahliyeler önlemek ve yasaklamak için ulusal düzeyde yasal çerçeveler, varsa bile, genellikle son derece yetersizdir. Birleşmiş Milletler kuruluşları, uluslararası finans kurumları ve diğer uluslararası kuruluşlar gibi diğer aktörler tarafından veya bu aktörlerle bağlantılı olarak gerçekleştirilen tahliyeler ve yerinden edilmeye karşı koruma sağlayan düzenlemeler ve kılavuzlar hazırlanmalı veya güçlendirilmelidir. Özel Raportör, diğer özel prosedür görevlileriyle birlikte, örneğin Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-Habitat)⁷ ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü ve Dünya Miras Merkezi⁸ ile bu konudaki endişelerini defalarca dile getirmiş ve bunun yeterli politikaların geliştirilmesine ve uygulamaların iyileştirilmesine yol açmasını umut etmektedir.

İklim krizi

8. 2023 yılında Özel Raportör, haklara uygun, iklime dirençli ve karbon nötr konutlara adil bir geçiş çağrısında bulunmuştur⁽⁹⁾. İklim krizinin, yeterli konut hakkının kullanılmasını temel bir tehdit oluşturduğunu belirtmiştir. Konutlar giderek artan bir şekilde sel sularına kapılmakta, kasırgalar tarafından yerle bir edilmekte veya orman yangınlarında yanmaktadır. Her yıl, çölleşme, tarım ve içme suyu eksikliği ve deniz seviyesinin yükselmesi

⁴ BHS 2/2021 numaralı bildirimle bakınız. Bu raporda bahsedilen tüm bildirimler <https://spcommreports.ohchr.org/Tmsearch/TMDocuments> adresinden temin edilebilir.

⁵ Bkz. [A/HRC/58/50/Add.1](#).

⁶ Bkz. [A/HRC/61/43/Add.1](#).

⁷ OTH 67/2020 numaralı iletişime bakınız.

⁸ Bkz. OTH 262/2021 ve OTH 136/2024 numaralı yazışmalar. Ayrıca bkz. "Özbekistan ve UNESCO, dünya mirası alanlarında zorla tahliyeleri ele almalıdır", basın açıklaması, 30 Ekim 2025, <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/10/uzbekistan-and-unesco-must-address-forced-evictions-world-heritage-sites> adresinde mevcuttur.

⁹ Bkz. [A/HRC/52/28](#).

milyonlarca insanı evlerinden uzaklaştırıyor. Aynı zamanda, konutların inşa edilme, ısıtma ve soğutma şekli ile konut ve altyapı için arazilerin kapatılması, iklim krizine en büyük katkıda bulunan faktörlerdir; binaların kullanımı ve inşası, tek başına karbondioksit emisyonlarının yüzde 37'sini oluşturmaktadır. Özel Raportör, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması ve uyum önlemlerinin uygulanmasında zorla tahliyelerin, "yeşil gasp"ın ve "iklim gentrifikasyonunun" tehlikelerine dikkat çekti. Konut sektöründe acilen gerekli olan dönüşümün maliyetlerinin, hiç kimsenin geride kalmaması için ülkeler arasında ve ülkeler içinde, kamu otoriteleri, vergi mükellefleri, ev sahipleri ve kiracılar veya diğer etkilenen gruplar arasında adil bir şekilde paylaşılması gerektiğini savundu.

Ayrımcılık ve mekansal ayrışma

9. Özel Raportör, iki tematik raporda konut ayrımcılığı ve mekânsal ayrımcılığı kapsamlı bir şekilde ele almıştır.¹⁰ Çok sayıda insan, yaş, cinsiyet, engellilik, milliyet, ırk, etnik köken, kast, dini inanç ve sosyal veya ikamet durumu gibi çeşitli yasaklanmış gerekçelere dayalı ayrımcılık nedeniyle yeterli konutlardan mahrum kalmaya devam etmektedir. Birçok ülkede, konut ayrımcılığıyla mücadeleye yönelik yasalar, politikalar ve adli ve adli olmayan mekanizmalar ya mevcut değildir ya da konut ayrımcılığı mağdurlarına etkili bir çözüm sunmak için güçlendirilmesi gerekmektedir. En önemlisi, devletlerin konut erişiminde ayrımcılığa ve konut dışlanmasına yol açan yapısal faktörleri de ele alması gerekmektedir. Yeterli konut hakkının gerçekleştirilmesi için ayrımcılık yapmamanın önemi, bu konunun görev tanımına dahil edilmesiyle vurgulanmaktadır – bu, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar alanında, görev tanımında ayrımcılık yapmama ile bağlantılı tek özel prosedür görevidir.

10. Özel Raportör ayrıca, şehirlerde ve diğer insan yerleşimlerinde artan mekânsal ayrışmanın, eşitsizliği ve kamu hizmetlerine, eğitime ve sağlık hizmetlerine erişimde ayrımcılığı pekiştirmeye devam ettiğini ve insan haklarının kullanılmasını baltaladığını belirtmiştir. Apartheid'ı kurumsallaştıran ülkelerde görüldüğü gibi, aşırı mekânsal ayrışma insan haklarının tam tersidir. Öte yandan, toplulukları iradeleri dışında parçalamayı ve onları zorla asimilasyona itmeyi amaçlayan yasalar da insan haklarını ihlal etmektedir. Özel Raportör, başka bir özel prosedür görevlisiyle birlikte, Danimarka'daki kentsel mahallelerden "batılı olmayan" topluluk üyelerinin zorla çıkarılmasının yasallığı konusunda Danimarka Yüksek Mahkemesi'ne ve daha sonra Avrupa Birliği Adalet Divanı'na bir amicus dilekçesi sunmuştur.¹¹ Ayrımcılık ve mekânsal ayrımcılıkla ilgili raporları, İnsan Hakları Konseyi'nin 49/17 sayılı kararının kabul edilmesine katkıda bulunmuştur. Konsey bu kararda, devletleri her türlü konut ayrımcılığını yasaklamaya ve sistematik konut ayrımcılığı ve mekânsal ayrımcılık da dahil olmak üzere konut ayrımcılığına ilişkin bireysel ve toplu şikayetleri soruşturma yetkisine sahip, erişilebilir ve yeterli kaynaklara sahip adli olmayan mekanizmalar kurmaya çağırıştır.

Göç

11. Özel Raportör, İnsan Hakları Konseyi'nin elli sekizinci oturumunda sunduğu raporunda¹², birçok ülkede konut krizinin kötüleşmesinden göçmenleri sorumlu tutan popülist söylemlere itiraz etti. Çoğu ülkede, konut krizinin uluslararası göçle ilgisi olmayan başka temel nedenleri vardır. Raporunda ayrıca, birçok ülkede inşaat sektörünün büyük ölçüde göçmenlere bağlı olduğunu, göçmenlerin genellikle konut dışlanmasının ve ayrımcılığının ilk kurbanları olduğunu ve konut krizinden özellikle etkilenenler arasında yer aldığını belirtmiştir. Özel Raportör, göçmenlerin yeterli konuta erişimde karşılaştıkları birçok engelle ve bu engelleri aşmada başarılı olduğu kanıtlanmış politika stratejilerine dikkat çekmiştir. Raporun yayınlanmasından bu yana alınan önlemler arasında Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin 39 numaralı ortak genel tavsiyesi/Hakların Korunması Komitesi'nin 8 numaralı genel yorumu

¹⁰ [A/76/408](#) ve [A/HRC/49/48](#).

¹¹ Bkz. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/racism/sr/amicus/2022-06-28/AmicusBrieftoDenmark-Intervention-SRs-Achiume-Rajagopal-EN.pdf> ve <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/housing/AmicusBrieftoDenmark-CJEU-third-party-intervention.pdf>.

¹² [A/HRC/58/50](#).

Tüm Göçmen İşçiler ve Aile Üyeleri (2025) raporunda, Komiteler devletlere, göçmenlerin ayrımcılığa maruz kalmadan barınmaya erişimini engelleyebilecek yasal ve diğer kısıtlamaları kaldırmalarını, ev sahipleri ve diğer özel aktörler tarafından yabancı düşmanlığı, ırkçılık veya diğer ayrımcı uygulamaları önlemeye yönelik hükümler getirilmesini ve barınma politikalarının konut ayrımcılığını önlemek ve mücadele etmek için tasarlanmasını sağlamalarını tavsiye etmektedir.

Evsizlik

12. İnsan Hakları Konseyi'nin 43/14 ve 55/11 sayılı kararlarının takibi olarak, Özel Raportör, aşırı yoksulluk ve insan hakları Özel Raportörü ile ortaklaşa, evsizlik veya yoksulluk yaşayan kişilerin suçlu ilan edilmesinin neden uygun bir çözüm olmadığını ve bunun çok çeşitli insan haklarını ihlal ettiğini açıklayan bir çalışma¹³ yayınladı. Özel Raportörler, suç saymanın tarihsel ayrımcılık ve dışlanma mirasını sürdürdüğünü, ayrımcılığı ve damgalamayı pekiştirdiğini ve sosyal sorunları ele almak için uygun olmayan, verimsiz ve maliyetli bir yaklaşım olduğunu savunmuştur. Devletlere ve yerel yönetimlere, kamu alanlarında uyumak, dilenmek veya gayri resmi ekonomik faaliyetlerde bulunmak gibi yaşamı sürdürmeye yönelik faaliyetleri cezalandıran serserilik yasalarını ve mevzuatı yürürlükten kaldırmaları çağrısında bulunmuştur.

13. Özel Raportör ayrıca, *Grants Pass Şehri ile Johnson arasındaki* davada Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesine bir amici curiae dilekçesi sunarak, devletin etkilenen kişilerin yeterli barınma hakkına saygı gösterilmesini sağlamadığı durumlarda, sadece kamusal alanlarda uyumakla suçlanan kişilere ceza vermenin zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleyle eşdeğer olduğunu savunmuştur.¹⁴ Özel prosedürler iletişim prosedürü kapsamında, Özel Raportör, Fransa,¹⁵ İtalya,¹⁶ Lüksemburg,¹⁷ Peru¹⁸ ve Amerika Birleşik Devletleri dahil olmak üzere, evsiz veya gayri resmi durumdaki kişileri cezalandıran veya cezalandıracak taslak veya kabul edilmiş yasa ve yönetmelikler hakkında endişelerini dile getirmeye devam etmiştir.¹⁹ Özel Raportör, evsizlik sorununu ele alan kapsayıcı politika ve programlar hakkında Genel Sekreterin raporuna katkıda bulunmuştur²⁰ ve bu raporda Genel Sekreter, devletlerin evsizlik sorununa hak temelli bir yaklaşım benimsemelerini ve evsizliği suç saymayı sona erdirilmelerini tavsiye etmiştir.

Arazi ve konut

14. Özel Raportör, yeterli barınma hakkının kullanılmasında toprağın merkezi bir öneme sahip olduğunu belirtmiştir. Genel Kurul'a sunduğu 2025 raporunda²¹, toprağın yatırımcıların kâr elde etmek veya spekülasyon yapmak için bir meta olarak görüldüğü ya da üzerinde yaşayanların haklarını kolayca göz ardı edebilen bir devlet varlığı olarak görüldüğü anlayışından uzaklaşması gerektiğini savunmuştur. Arazi mülkiyeti ve arazi kullanımı, arazinin herkes için yeterli barınma sağlamak gibi sosyal bir işlevi yerine getirmesini sağlamak için düzenlenmelidir. Özel Raportör ayrıca, uygun fiyatlı araziye erişim sağlanmadan uygun fiyatlı barınmanın sağlanmasının neredeyse imkansız olduğunu belirtmiş ve devletleri, arazi mülkiyeti ve yönetimine piyasa temelli olmayan, çoğulcu ve topluluk temelli yaklaşımlara izin vermeye teşvik etmiştir.

Domicide – çatışmalarda sistematik veya yaygın konut yıkımı

15. Yeterli barınma hakkının kitlesel ihlalleri, şiddetli çatışmalar sırasında ve sonrasında benzeri görülmemiş bir şekilde devam etmektedir. Modern uluslararası insan hakları, insani hukuk ve ceza hukukunun gelişmesine rağmen, yeterli orantılılık, gereklilik ve ayırım gözetilmeksizin evlerin ve sivil altyapının saldırıya uğraması, bombalanması, top ateşine maruz kalması ve buldozerlerle yıkılması hız kesmeden devam etmektedir. Uluslararası hukuk, her türlü keyfi konut yıkımı, keyfi yerinden edilme, zorla tahliye ve diğer ciddi ve

¹³ [A/HRC/56/61/Add.3](#) ve [A/HRC/56/61/Add.3/Corr.1](#).

¹⁴ Bkz. https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/housing/Amicus_curiae_SRhousing_SRpoverty.pdf.

¹⁵ İletişim FRA 2/2023.

¹⁶ İletişim ITA 5/2023 ve ITA 1/2025.

¹⁷ İletişim LUX 1/2025.

¹⁸ İletişim PER 6/2022.

¹⁹ İletişim USA 23/2024 ve USA 22/2025.

²⁰ [A/80/316](#).

²¹ [A/80/351](#).

Yeterli barınma hakkının büyük çaplı ihlalleri, çatışma dönemlerinde yeterli barınma hakkının endişe verici ve süregelen ağır ihlalleri vardır. Gazze ve işgal altındaki diğer Filistin toprakları, Lübnan, Myanmar, Sudan, Suriye Arap Cumhuriyeti ve Ukrayna'da görüldüğü gibi, bu ağır insan hakları ihlalleri büyük ölçüde cezasız kalmıştır. Özel Raportör bu nedenle, şiddetli çatışmalar sırasında evlerin sistematik ve kasıtlı olarak toplu olarak yıkılmasının önlenmesi, sona erdirilmesi ve buna müdahale edilmesine yönelik hukuki, siyasi ve pratik zorluklara önemli ölçüde dikkat çekmiş ve tematik raporlarından birini bu konuya ayırmıştır.²² Uluslararası topluma, uluslararası hukukun bu tür ciddi ihlallerini, uluslararası ceza hukukunda ayrı bir suç olan domisid olarak tanıtmaya çağırmıştır. Özel Raportör ayrıca, iletişim prosedürü kapsamında sistematik konut yıkımını gündeme getirdi²³ ve basın açıklamaları²⁴, röportajlar ve önde gelen uluslararası medya kuruluşlarında yayınlanan köşe yazıları²⁵ yoluyla bu konuya dikkat çekti. Domisid ile ilgili çalışmaları, New York'taki Cooper Hewitt, Smithsonian Tasarım Müzesi'nde bir yıl süren bir sergiye ilham kaynağı oldu ve Venedik Bienali dergisinde yayınlandı.

16. Özel Raportör, İsrail'in İsrail'i ziyaret etme ve Filistin Devleti'ne erişim sağlama taleplerine olumlu yanıt vermemesini üzüntüyle karşılamaktadır. Gazze'de yaşanan ev yıkımı ve yerinden edilmenin benzeri görülmemiş niteliği göz önüne alındığında, Özel Raportör, bu raporun ekinde, Ekim 2023'ten bu yana Gazze'de yaşanan ev yıkımının boyutunu ve yöntemlerini ve ev yıkımından sorumlu olanların hesap verebilirliğini incelemektedir.

17. Çatışmada yaygın olarak görülen konut yıkımı, düşmanlıkların sona ermesinden sonra yeniden inşa sürecinde de büyük pratik ve insan hakları sorunları yaratmaktadır. Çatışma sonrası yeniden inşa birçok boyuta sahiptir, ancak konutların yeniden inşası genellikle ana unsurdur. Devletler ve diğer aktörler, Özel Raportöre çatışma sonrası yeniden inşa için hak temelli bir yaklaşımın nasıl olması gerektiğini sormuştur. Bu nedenle, Özel Raportör, görev süresini tamamlamadan önce devletler, sivil toplum ve diğer ilgili paydaşlarla tartışmak üzere yeniden inşa konusunda bir dizi kılavuz ilke geliştirme sürecindedir.

Yeniden yerleşim

18. Özel Raportör, görev süresi boyunca yeniden yerleşim konusuyla ilgili iki tematik rapor sunmuş²⁷ ve bu raporlar Yeniden Yerleşim Rehber İlkeleri'ne kaynaklık etmiştir. Bu iki raporun kısa açıklamaları aşağıdaki II. bölümde yer almaktadır. Zorla tahliyeler ve yerinden edilme, yeterli barınma hakkının gerçekleştirilmesi için küresel ölçekte büyük bir sorun olmaya devam ederken, tahliye edilen ve yerinden edilen kişilerin yeniden yerleştirilememesi ve yeniden yerleştirilen birçok topluluğun yaşadığı içler acısı koşullar ayrı bir insan hakları krizi oluşturmaktadır. Bu rapora ekli Kılavuz İlkeler, bu krizin çözümüne katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Özel Raportörün Görev Yetkisi

19. Yeterli barınma hakkına ilişkin mevcut temel sorunlara ilişkin yukarıdaki genel bakış, bir sonucu çok net bir şekilde ortaya koymaktadır: görev 25 yıldan fazla bir süre önce oluşturulmuş olsa da, İnsan Hakları Konseyi'nin güçlü ve bağımsız özel prosedürler sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak, yeterli barınma hakkı konusunda bir özel raportörün gerekliliği her zamankinden daha acildir. Bu mekanizmalar, insan hakları konularında tavsiyelerde bulunur ve devletleri ve diğer paydaşları sorumlu tutar, iyi uygulamaları belirler, insan hakları ihlallerine müdahale eder ve insan hakları hukukunun gelişmesine katkıda bulunur.

²² [A/77/190](#).

²³ OTH 11/2022, MMR 1/2022, ISR 1/2025, ISR 11/2025 ve ISR 25/2025 numaralı bildirimlere bakınız.

²⁴ Örneğin, bkz. "Ukrayna: BM uzmanı konut hakları ihlallerinden ciddi endişe duyuyor", 9 Mart 2022 (<https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/03/ukraine-un-expert-seriously-concerned-housing-rights-violations?LangID=E&NewsID=28243> adresinde mevcuttur); ve "Myanmar: BM uzmanları, 50.000'den fazla kişinin zorla tahliye ve konut yıkımına maruz kaldığını söylüyor", 2 50.000 kişi zorla tahliye ve konut yıkımına maruz kaldı, diyor BM uzmanları", 2 Aralık 2022.

²⁵ Bkz. diğerlerinin yanı sıra, "Domicide: evlerin toplu yıkımı insanlığa karşı suç sayılmalıdır", *New York Times*, 29 Ocak 2024. <https://www.nytimes.com/interactive/2024/01/29/opinion/destruction-of-homes-crime-domicide.html> adresinde mevcuttur.

²⁶ [A/HRC/61/43/Add.3](#).

²⁷ [A/79/317](#) ve [A/HRC/55/53](#).

20. Devletler, yerel yönetimler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum grupları ve iş dünyası örgütleri, yeterli barınma hakkının korunması ve gerçekleştirilmesi konusunda rehberlik almak için Özel Raportöre başvurmaya devam etmektedir. Keyfi olarak yerinden edilen veya evlerinden çıkarılanlar; Toprak gaspı tehdidi altındaki yerli halklar; cezai ev yıkımlarına maruz kalan azınlıklar; gayri resmi yerleşim yerlerinde, standartların altında veya sağlıksız konutlarda yaşayanlar; konut erişiminde ayrımcılığa maruz kalanlar; aile içi şiddetten veya kötü konut koşullarından kaçan kadınlar ve çocuklar; kirayı ödeyememe korkusu yaşayan yaşlılar; ve her yıl afetler, deniz seviyesinin yükselmesi veya silahlı çatışmalar nedeniyle evlerinden yerinden edilen milyonlarca insan: hepsi bu görevin kendi durumlarına çözüm bulmasını bekliyor.

21. Aynı zamanda, en maliyet etkin, duyarlı ve etkili mekanizmalardan biri olan özel prosedürler sistemi de dahil olmak üzere insan hakları mekanizmaları, ne yazık ki personel ve fon açısından yetersiz kalmaya devam etmekte ve son yıllarda imkansız kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadır. İnsan Hakları Konseyi üyeleri tarafından değerlendirilen Birleşmiş Milletler insan hakları sistemine yönelik herhangi bir reform, özel prosedürler sisteminin güçlendirilmesiyle sonuçlanmalıdır. Bu reform, atanan tüm Birleşmiş Milletler insan hakları uzmanlarının görevlerini yerine getirmek için yeterli kaynağa ve siyasi desteğe sahip olmalarını sağlamakla kalmamalı, aynı zamanda 1967'den beri işgal altındaki Filistin topraklarındaki insan hakları durumuna ilişkin mevcut Özel Raportör Francesca Albanese'ye uygulananlar gibi taciz, sindirme veya yaptırımlara maruz kalmadan çalışabilmelerini de sağlamalıdır.

22. Özel Raportör, görev süresinin sonunda, Birleşmiş Milletlerin mevcut mali krizinin, uzun yıllar boyunca haklı nedenlerle inşa edilen yapının yıkılmasına yol açmamasını sağlamak için devletlere çağrıda bulunur. Özel prosedürler, Birleşmiş Milletler insan hakları sisteminin önemli bir parçasıdır. Bu prosedürler, insan haklarının sadece Birleşmiş Milletler'in uluslararası antlaşmaları ve bildirgelerinde yer alan sözler olarak kalmaması, aksine devletler, hükümet kurumları, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplumla diyalog içinde saygı duyulması, korunması ve yerine getirilmesi gereken haklar olarak kalmasını sağlamak için temel bir mekanizma olmaya devam etmektedir. Özel Raportör, yeterli yaşam standardı hakkının bir bileşeni olarak yeterli barınma hakkına ilişkin bir sonraki Özel Raportörün ve bu bağlamda ayrımcılık yapılmaması hakkı konusunda atanacak olan bir sonraki Özel Raportörün, İnsan Hakları Konseyi'nin 61. oturumu sırasında atanacak olan bir sonraki Özel Raportörün, İnsan Hakları Konseyi ve Genel Kurul üyelerinden daha fazla siyasi ve mali destek alabileceğini ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nden, çok önemli ve büyük takdir toplayan güçlü desteği almaya devam edeceğini ummaktadır.

II. Yeniden Yerleşim Konusunda Kılavuz İlkeler

23. Uluslararası insan hakları hukuku açık bir temel oluşturur: zorla tahliye ve zorlayıcı veya gönülsüz yerinden edilme her zaman yasadışıdır ve mümkün olduğunca diğer tahliyeler veya yeniden yerleşimlerden kaçınılmalıdır. Devletler ve diğer aktörler önleyici tedbirlere öncelik vermeli, tahliyeye alternatifler aramalı ve kalkınma ve planlama süreçlerinin önlenebilir yerinden edilmeye yol açmamasını sağlamalıdır. Devletler, iklim değişikliğine uyum veya etkilerinin azaltılması ya da doğal veya kültürel mirasın korunması için kişileri veya toplulukları yerinden etmemelidir. Uluslararası hukuk, devletleri tüm anlaşmazlıklarını barışçıl yollarla çözmeye ve çatışmalarda güç kullanımını kısıtlamaya mecbur kılar. Uluslararası insani hukuk, evlere ve diğer sivil nesnelere yönelik saldırıları, keyfi yerinden edilmeyi ve nüfusun zorla nakledilmesini kesinlikle yasaklar.

24. Bununla birlikte, yeniden yerleşimin gerekli olduğu durumlar da vardır; örneğin, sakinleri yakın risklerden korumak veya çatışma veya afetler nedeniyle yerinden edilmiş ve evlerine güvenli bir şekilde dönememiş kişiler için kalıcı çözümler sağlamak gibi. Ancak bu tür durumlarda bile, yeniden yerleşimin sonuçları genellikle yıkıcı olmuştur. Kötü planlanmış veya zorlayıcı yeniden yerleştirme programlarının sonucu olarak birçok topluluk yoksullaşma, geçim kaynaklarının kaybı, sosyal parçalanma, güvensiz mülkiyet, yetersiz barınma ve uzun vadeli marjinalleşme ile karşı karşıya kalmaktadır.

25. Dünya çapında toplumlar, tahliyeler ve yerinden edilme krizinin tırmanması ve etkilenen insanların yeniden yerleşim ihtiyaçlarına yetersiz yanıtlar verilmesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu kriz, hızlı kentleşme ve kentsel planlama, büyük ölçekli

kalkınma projeleri, doğal ve insan kaynaklı afetler, çevresel bozulma, miras ve doğa koruma, iklim değişikliği, şiddetli çatışmalar ve işgal. Yerinden edilme konusu genellikle kamuoyunun ilgisini çekse de, insanların köklerinden koparıldıktan sonra neler olduğu veya olması gerektiği – yeniden yerleşim süreci – çok daha az anlaşılmakta, çok daha az izlenmekte ve çoğu zaman insan haklarını ihlal eden ve mevcut kırılabilirlikleri derinleştiren şekillerde uygulanmaktadır.

26. Tahliye veya yerinden edilme ile ilgili uluslararası yasal standartlar mevcuttur, ancak bunlar farklı yasal rejimler arasında parçalanmış durumdadır – çatışmaların neden olduğu yerinden edilme, kalkınma nedeniyle tahliye ve yerinden edilme veya afetlerle ilgili yerinden edilme konularını ele alan standartlar. Bu normların çok azı yeniden yerleşim konusunda açık veya kapsamlı bir rehberlik sağlarken, Dünya Bankası gibi bazı uluslararası finans kurumlarının operasyonel politikaları, uluslararası hukuka tam olarak dayanmayan, bağlayıcı olmayan yeniden yerleşim standartları sunmaktadır. Sonuç olarak, kritik sorular cevapsız kalmaktadır: Yeniden yerleşim bağlamında yerinden edilmiş kişilerin en önemli hakları nelerdir? Devletler ve diğer aktörlerin yeniden yerleşim öncesinde, sırasında ve sonrasında bu kişilere karşı ne gibi yükümlülükleri vardır? Etkilenen kişiler, evlerinde kalma, yerinden edilmeyi önleme, topluluklarına dönme veya gerekirse insanlık onuruna saygılı ve insan haklarını yerine getiren bir şekilde başka bir yere yeniden yerleşme haklarını nasıl kullanabilirler? Ve bu haklar ihlal edildiğinde hesap verebilirliği sağlayan mekanizmalar nelerdir?

27. Özel Raportör, İnsan Hakları Konseyi'ne sunduğu 2024 tematik raporunda²⁸, afetler, iklim değişikliği, mega kalkınma projeleri, keyfi veya kötüye kullanım amaçlı kamulaştırma, endüstriyel tarım, kentleşme ve silahlı çatışmaların neden olduğu yerinden edilmeyle bağlantılı ve hızla artan zararları önlemek ve bunlara karşı koymak için acil bir çağrı yaptı. Özel Raportör, raporda yeniden yerleşim konusunda mevcut uluslararası insan hakları standartlarını incelemiş ve yeniden yerleşimin pratikte yarattığı önemli operasyonel ve politik zorlukları vurgulamıştır. Zararın önlenmesi ve azaltılması gerektiğini vurgulamış, tutarlı standartların ciddi şekilde eksik olduğunu belirtmiş ve yeniden yerleşim sürecinin insan haklarına saygılı olmasını ve insan haklarına dayalı çözümlere katkıda bulunmasını sağlamak için kapsamlı kılavuzların geliştirilmesini önermiştir.

28. Genel Kurul'a sunulan bir sonraki raporda²⁹ Özel Raportör, yeniden yerleşim sonuçlarını şekillendiren eylemlerde bulunan devletler, kalkınma finans kurumları, Birleşmiş Milletler kuruluşları ve özel sektör dahil olmak üzere çok çeşitli aktörlerin mevcut yasaları, politikaları ve uygulamalarını daha ayrıntılı olarak analiz etti. Özel Raportör, yakında yayınlanacak kılavuzlar için temel parametreleri özetlemiş ve her bir aktörün rol ve sorumluluklarını netleştirmiştir. Yeniden yerleşimin planlama, tasarım ve uygulama aşamalarının tümünün belirleyici olduğunu vurgulamış: bu aşamalar, insan haklarına dayalı kalıcı sonuçların elde edilip edilemeyeceğini ve yerinden edilmiş kişilerin hayatlarını, geçim kaynaklarını ve topluluklarını yeniden kurabileceklerini belirlemektedir. Bu aşamada üç hak rehberlik etmelidir: kalma hakkı, geri dönme hakkı ve yeniden yerleşim hakkı.

29. Uygulama sırasında, devletler arazi tahsisi, hizmet sunumu, konut inşaatı ve altyapı geliştirmenin uluslararası insan hakları standartlarına tam olarak uygun olmasını sağlamalıdır. Yeniden yerleşim tamamlandıktan sonra, sonuçları değerlendirmek ve devam eden zorlukları ele almak için uzun vadeli izleme, değerlendirme ve düzeltici önlemler için kaynakların mevcudiyeti esastır.

30. Yeniden Yerleşim Rehber İlkeleri bu boşluklara doğrudan yanıt vermektedir. İlkeler, İnsan Hakları Konseyi'nin 55/11 sayılı kararı uyarınca iki yıl boyunca geliştirilmiştir. Konsey bu kararda, devletleri ve diğer ilgili paydaşları Özel Raportör tarafından yeniden yerleşim konusunda kılavuz ilkelerin geliştirilmesine katkıda bulunmaya davet etmiş ve devletler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplumdaki gelen görüşler, Özel Raportör'ün iki tematik raporu³⁰ ve devletler, uluslararası kuruluşlar, uluslararası finans kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, sosyal hareketler, etkilenen topluluklar ve akademisyenler ile diğer uzmanlarla yapılan istişarelerden yararlanmışlardır.

31. Yeniden Yerleşim Rehber İlkeleri, uluslararası hukukta kritik ancak ihmal edilmiş bir koruma boşluğunu ele alarak, tüm yerinden edilmiş ve

²⁸ A/HRC/55/53.

²⁹ A/79/317.

³⁰ A/79/317 ve A/HRC/55/53.

tahliye edilen kişiler. Yeniden yerleşim, başlı başına ayrı bir insan hakları krizi oluşturmaktadır, ancak bu kriz hukuk, politika ve uygulamada yeterince tanınmamaktadır. Kapsamı ve önemi olmasına rağmen, dünya çapında kaç kişinin yeniden yerleşim olanağı bulamadığı ve ilk yerinden edilme sonrasında aylar ve yıllar içinde nasıl bir yaşam sürdürdükleri konusunda kapsamlı veriler hala eksiktir. Mevcut kanıtlar ise endişe vericidir: çoğu durumda, planlı yeniden yerleşim çabaları temel insan hakları standartlarını karşılamamakta, çatışmalar, afetler, iklim etkileri ve kalkınma baskıları ve projeleri nedeniyle güvenli ve uygun yeniden yerleşime ihtiyaç duyan kişilerin sayısı ise dramatik bir şekilde artmaktadır. Yeniden yerleşimin amacı, yerinden edilmiş kişilerin hayatlarını tamamen yeniden kurmak ve sürdürülebilir kalkınma ile uyumlu, adil ve eşitlikçi bir şekilde iyileştirmek olmalıdır.

32. Özel Raportör, tüm yerinden edilmiş ve tahliye edilmiş kişilerin haklarını netleştirirken, devletlerin, mahkemelerin, sivil toplumun, uluslararası kuruluşların ve özel sektör aktörlerinin uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmelerine destek olmak üzere tutarlı ve işlevsel bir çerçeve olarak Yeniden Yerleşim Rehber İlkelerini İnsan Hakları Konseyi'ne sunmaktan onur duymaktadır. Tahliye veya yerinden edilme tehdidi altında olan veya bundan etkilenen her kişinin, haklarının tam olarak tanınmasını, iade edilmesini ve saygı görmesini hak eden bir hak sahibi olduğu kabulünden hareketle, Yeniden Yerleşim Rehber İlkeleri, yeniden yerleşim süreçlerinin insan onurunu, eşitliği, katılımı ve ayrımcılık yapılmamasını güvence altına alırken, sürdürülebilir kalkınmayı sağlayan daha adil, eşitlikçi ve haklara uygun konut ve arazi yönetimi sistemlerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Özel Raportör, son iki yıl boyunca çok sayıda uzman, sivil toplum örgütü, sosyal hareket ve kurumun yaptığı muazzam katkıları takdir etmek ister ve bu raporu, insan hakları ve sürdürülebilir kalkınma ile uyumlu yeniden yerleşime en çok ihtiyaç duyan, çoğunluğu dünyanın dört bir yanındaki marjinalleşmiş topluluklardan gelen topluluklara ve bireylere ithaf eder.

33. Yeniden Yerleşim Rehber İlkeleri, geçerli standartlar, uygulamalar ve çıkarılan dersler ışığında, yerinden edilme, tahliye, yeniden yerleştirme ve planlı yeniden yerleşim durumlarında devletlerin mevcut yükümlülüklerini ve devlet dışı aktörlerin, işletmelerin ve uluslararası kuruluşların sorumluluklarını pekiştirmek ve netleştirmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu ilkeler, insan hakları hukuku, insani hukuk ve çevre hukuku dahil olmak üzere mevcut uluslararası hukuk normlarına ve Birleşmiş Milletler antlaşma organları, özel prosedürler, bölgesel ve ulusal insan hakları sistemleri ve uluslararası finans kurumlarının standart ve içtihatlarına dayanmaktadır. Rehber İlkelere, belirli ilkelerin yasal dayanağını ayrıntılı olarak açıklayan yorumlar eşlik etmektedir.

Ek

Yeniden Yerleşim ile İlgili Kılavuz İlkeler

I. Amaç ve Kapsam

1. Amaç

Bu Kılavuz İlkelerin amacı, tüm zorla yeniden yerleşimlerin önlenmesi ve bu amaçla, yeniden yerleşim öncesinde, sırasında ve sonrasında kişilerin korunmasına ilişkin hak ve garantilerin ve devletlerin, işletmelerin, uluslararası kuruluşların ve devlet dışı aktörlerin yükümlülüklerinin belirlenmesi. Bu ilkeler, yeniden yerleşimin son çare olarak uygulanmasını ve yeniden yerleşim süreçleri ile sonuçlarının, uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası hukukun diğer ilgili norm ve standartları kapsamındaki mevcut yükümlülüklerle uyumlu olarak, etkilenen bireylerin ve toplulukların haklarını ve onurunu saygı göstererek, koruyarak ve yerine getirerek gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır.

2. Uygulama kapsamı

1. Bu ilkeler, nedeni ne olursa olsun, aşağıdakiler dahil olmak üzere tüm yerinden edilme, tahliye, yeniden yerleştirme veya yeniden iskele durumlarına uygulanır:
 - (a) Altyapı, tarım, enerji madenciliği ve sanayi projeleri dahil olmak üzere kalkınma projeleri;
 - (b) Kentsel yenileme, yeni şehir inşası, kentsel gelişim veya kentsel güzelleştirme;
 - (c) Dünya mirası veya diğer kültürel mirasın korunması;
 - (d) Uyum veya hafifletme önlemleri veya doğa koruma dahil olmak üzere çevresel bozulma veya iklim değişikliği;
 - (e) Doğal veya insan kaynaklı afetler;
 - (f) Silahlı çatışma, şiddet veya işgal altında olma.
2. Bu ilkeler, kararları, eylemleri veya ihmalleri tahliye, yerinden edilme veya yeniden yerleştirilme riski altında olan veya bunlara maruz kalan kişilerin haklarını etkileyebilecek devletlerin, uluslararası kuruluşların, işletmelerin ve devlet dışı aktörlerin davranışlarına rehberlik edecektir.

Yorum

Kılavuz İlkelerin genel amacı, zorla tahliyeleri önlemek ve yerinden edilmeyi önlemek, en aza indirmek ve telafi etmek ve yeniden yerleşime ancak istisnai bir son çare olarak başvurulmasını sağlamaktır. İlkeler, haklara uygun yeniden yerleşim ve kalıcı çözümler sağlama yükümlülüğünü vurgulamaktadır.

Kılavuz İlkeler, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, genel yorumlar No. 4 (1991), No. 7 (1997), 9 (1998), 12 (1999), 14 (2000), 20 (2009),

24 (2017), No. 26 (2022) ve No. 27 (2025) genel yorumları, İç Göçle İlgili Kılavuz İlkeler, mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler için konut ve mülkiyet iadesi ilkeleri (bazen "Pinheiro ilkeleri" olarak da anılır), kalkınma temelli tahliyeler ve yerinden edilme ile ilgili temel ilkeler ve kılavuzlar, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ağır İhlalleri ve Uluslararası İnsani Hukukun Ciddi İhlallerinin Mağdurları İçin Tazminat ve Telafi Hakkına İlişkin Temel İlkeler ve Kılavuzlar, Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi, Birleşmiş Milletler Köylülerin ve Diğer

Kırsal Alanlarda Çalışan İnsanlar, uluslararası çevre hukukunun kuralları ve normları ile Uluslararası Adalet Divanı ve bölgesel insan hakları mahkemeleri gibi uluslararası mahkemelerin içtihatları.

Bu araçlar, standartlar ve kararlar, toplu olarak, yerinden edilmenin barınma, mülkiyet, aile hayatı, çalışma, gıda, su, eğitim, çevre, kültürel haklar, hareket özgürlüğü ve etkili hukuk yolu gibi birçok hakkı etkilediğini ve savunmasız grupların hakları ile özel bir ilgisi olduğunu teyit etmektedir. Kılavuz İlkelerin amacı, dağıntık normları sentezleyerek bunları işlevsel hale getiren İç Yerinden Edilme Kılavuz İlkelerinin amacını yansıtmaktadır. Mevcut İlkeler, yukarıdaki bölüm I.2.1'de listelenen tüm durumlardan kaynaklanan tahliyeler ve yerinden edilme durumlarına, ister iç ister uluslararası sınırlar ötesinde olsun, uygulanır.

II. Tanımlar

(a) "Yeniden yerleşim", kişilerin evlerinden veya topraklarından, alışılmış ikamet yerlerini yeniden kurdukları ve hayatlarını ve geçim kaynaklarını yeniden inşa ettikleri yeni bir yere planlı, yasal ve haklara uygun şekilde taşınmaları anlamına gelir.

(b) "Yer değiştirme", kişilerin bir yerden başka bir yere, gönüllü veya gönülsüz, geçici veya kalıcı olarak fiziksel olarak taşınması anlamına gelir.

(c) "Yerinden edilme", yeniden yerleşim sağlanıp sağlanmadığına bakılmaksızın, kişilerin evlerinden veya alışılmış ikamet yerlerinden zorla veya zorla taşınması anlamına gelir;

(d) "Tahliye", yeniden yerleşim sağlanıp sağlanmadığına bakılmaksızın, yasal bir süreç sonucunda kişilerin evlerinden veya arazilerinden kalıcı veya geçici olarak çıkarılması anlamına gelir.

(e) "Devlet dışı aktörler", silahlı gruplar, fiili otoriteler ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar veya finansman mekanizmaları da dahil olmak üzere, yerinden edilme veya yeniden yerleşimle ilgili hakları etkileyebilecek kapasiteye sahip olan veya bu hakları etkileyen özel aktörleri içerir;

(f) "Uluslararası kuruluşlar" hükümetlerarası kurumları, Birleşmiş Milletler ajanslarını, uluslararası finans kurumlarını ve bölgesel kuruluşları içerir;

(g) "İşletmeler", faaliyetleri yerinden edilme veya yeniden yerleşime katkıda bulunabilecek olan şahıs şirketleri, ortaklıklar, şirketler, konsorsiyumlar, finansal kurumlar ve müteahhitler dahil olmak üzere özel sektör kuruluşlarını ifade eder;

(h) "Devletler", her düzeydeki tüm kamu otoriteleri ile kanunla kurulmuş tüm kamu veya kamu-özel sektör kar amacı gütmeyen kuruluşları ifade eder;

(i) "Kişiler", aksi belirtilmedikçe, bireylerin yanı sıra toplulukları da kapsar.

Yorum

Bu bölüm, uluslararası standartlara dayanan temel terimleri açıklığa kavuşturmaktadır.

Yer değiştirme ve yeniden yerleşim arasındaki ayrım, yeterli yaşam standardı hakkının bir bileşeni olarak yeterli barınma ve bu bağlamda ayrımcılık yapılmaması hakkı konusunda Özel Raportörün yeniden yerleşim hakkındaki ilk raporunda kullanılan terminolojiyi ve içerdiği açıklamaları yansıtmaktadır;¹ Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-Habitat), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) tarafından kullanılan terminoloji ve 2016 yılında kabul edilen Dünya Bankası Çevresel ve Sosyal Çerçeve, özellikle 2012 yılında kabul edilen Uluslararası Finans Kurumu Çevresel ve Sosyal Standart 5 ve Performans Standartı 5 dahil olmak üzere uluslararası finans kurumlarının çevresel ve sosyal koruma çerçevelerinde kullanılan terminoloji.

Yerinden edilmenin tanımı, İç Yerinden Edilme Rehber İlkeleri'ne dayanmaktadır; bu ilkelerin 2. paragrafı ulusal sınırlar içindeki zorla yerinden edilmeye atıfta bulunmakla birlikte, bu Rehber İlkeler iç veya sınır ötesi tüm yerinden edilme durumlarına uygulanabilir.

¹ A/HRC/55/53.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 7 numaralı genel yorumu (1997), "zorla tahliye"yi, yasal koruma ve adil yargılama süreci olmaksızın bireylerin arazi veya konutlarından zorla çıkarılması olarak tanımlamaktadır. Bu Rehber İlkelerde kullanılan "tahliye" terimi, bu nedenle yasal tahliyeyi ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre, tüm yasadışı tahliyeler, zorla veya zorla gerçekleştirildikleri için "yerinden edilme" olarak kabul edilmektedir.

Ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin tanımı, Ülke İçinde Yerinden Edilme Rehber İlkeleri'nden doğrudan alınmıştır.

Devlet dışı aktörler, İç Göçle İlgili Kılavuz İlkeler ve uluslararası insani hukukta belirtilen devlet dışı kuruluşları da kapsar. Bunlar arasında silahlı gruplar ve fiili kontrolü elinde bulunduran diğer kuruluşların yanı sıra, yerinden edilme ve yeniden yerleşimde genellikle kritik bir rol oynayan kar amacı gütmeyen kuruluşlar veya finansman kuruluşları da bulunur.

Uluslararası kuruluşların tanımı, 2011 yılında Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından kabul edilen uluslararası kuruluşların sorumluluğuna ilişkin maddelere dayanmaktadır.

İşletmelerin tanımı, İşletmeler ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri ile uyumludur.

Devletlerin tanımı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 28. maddesi, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 27. maddesi ve devletlerin uluslararası hukuka aykırı fiillerden sorumluluğuna ilişkin maddelerin 4. maddesine dayanmaktadır.

Kişiler, bağlama göre bireyleri ve/veya toplulukları içerecek şekilde tanımlanmıştır.

III. Tahliye edilen, yerinden edilen veya yeniden yerleştirilen tüm kişilerin hakları

1. Toprak ve uygun barınma hakları

Tahliye, yerinden edilme veya yeniden yerleştirmeden etkilenen tüm kişiler, uygun olduğu şekilde araziye güvenli, eşit ve sürdürülebilir erişim ve yaşanabilirlik, satın alınabilirlik, mülkiyet güvenliği, erişilebilirlik, kültürel yeterlilik, hizmetlerin mevcudiyeti, uygun konum ve sürdürülebilirlik standartlarını karşılayan yeterli barınma hakkına sahiptir. Bu Kılavuz İlkelerde yer alan arazi ve yeterli barınma hakları, bireysel veya toplu olabilir ve resmi yasal mülkiyet ve kira haklarının yanı sıra, uzun süreli işgal yoluyla veya geleneksel, yerli veya diğer devlet dışı hukuk kaynakları kapsamında kazanılan meşru mülkiyet haklarını da içerir.

2. Zorla tahliyeye karşı koruma

Hiç kimse zorla tahliyeye maruz bırakılamaz. Her türlü tahliye, yasallık, meşru menfaat, orantılılık, adil yargılama, son çare olarak kullanılması, yeterli bildirim ve adli ve diğer hukuk yolları ile uygun alternatif konut sağlanması gibi uluslararası insan hakları hukukuna uygun olmalıdır.

3. Ayrımcılık yapılmaması ve haysiyet hakkı

Tahliye, yerinden edilme veya yeniden yerleştirmeden etkilenen tüm kişiler eşit ve onurlu bir şekilde muamele görür ve bu Kılavuz İlkeler ırk, renk, cinsiyet, cinsel kimlik, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer görüşler, ulusal, etnik veya sosyal köken, yasal veya sosyal statü, yaş, engellilik, mülkiyet, doğum veya benzer kriterler gibi herhangi bir gerekçeyle ayrımcılık yapılmaksızın uygulanır.

4. Kalma hakkı

Herkes, yasal, gerekli, orantılı ve haklara uygun bir karar taşınma veya yeniden yerleştirme gerektirmedikçe, evinde ve arazisinde kalma hakkına sahiptir.

5. Gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş hakkı

İstenildiğinde, mümkün ve güvenli olduğunda, tüm yerinden edilmiş kişiler gönüllü olarak evlerine veya olağan ikamet yerlerine dönme hakkına sahiptir.

6. Yeniden yerleşim hakkı

Tahliye veya yerinden edilme kaçınılmaz olduğunda, etkilenen tüm kişiler, uygun konut, sürdürülebilir geçim kaynakları ve kültürel uyum hakkı da dahil olmak üzere, eşit veya daha iyi yaşam standartlarını sağlayan yeniden yerleşim hakkına, gereksiz gecikme olmaksızın sahiptir.

7. Adil ve yeterli tazminat hakkı

Tahliye edilen veya yerinden edilen tüm kişiler, ikame masrafları veya alternatif uygun barınma ve geçim kaynaklarının yeniden sağlanması dahil olmak üzere adil, uygun ve zamanında tazminat alma hakkına sahiptir. Araziye erişim ve buna bağlı hakların kaybı da benzer üretim kapasitesi, kalitesi ve büyüklüğe sahip alternatif bir arazi ile tazmin edilmelidir.

8. Tazminat hakkı

Tahliye edilen veya yerinden edilen tüm kişiler, uygun olduğu hallerde maddi olmayan ve manevi sosyokültürel kayıplar da dahil olmak üzere uğradıkları zararlar için, iade, tazminat, rehabilitasyon, tatmin, tekrarlamama garantisi ve sorumluluğun tanınması dahil olmak üzere tam tazminat hakkına sahiptir. Tazminat, gelecek nesillerin hakları üzerindeki etkileri tam olarak dikkate almalı ve içermelidir.

9. Bilgi edinme hakkı

Yeniden yerleşimden etkilenen kişiler, önerilen önlemler, yeniden yerleşim yöntemleri, sınırları, riskleri, finansman kaynakları, alternatifler, tazminat, fayda paylaşımı ve çözüm yolları hakkında, kendilerinin anlayabileceği bir dilde ve şekilde, zamanında, erişilebilir, eksiksiz ve doğru bilgi alma hakkına sahiptir.

10. Anlamli katılım ve danışma hakkı

Yeniden yerleşimden etkilenen kişiler, projelerin tasarımı, yeniden yerleşime alternatiflerin belirlenmesi ve uygulamanın gerçekleştirilmesine kadar, yeniden yerleşimle ilgili tüm kararlara özgür, aktif, bilgilendirilmiş ve anlamli bir şekilde katılma hakkına sahiptir. Serbest, aktif, bilgilendirilmiş ve anlamli katılım hakları, yeniden yerleştirme yerlerinin seçimi, konut türleri, kamu hizmetleri, sağlanan ekonomik yardım ve geçim kaynakları seçenekleri, kültürel ve toplumsal uyumu sağlamak için alınan önlemler ve yeniden yerleştirmeye ilgili diğer tüm konularla ilgili kararları içerir.

11. Özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rıza hakkı

Kolektif haklara sahip yerli halklar ve diğer topluluklar, özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rızaları olmadan yeniden yerleştiremez veya taşınamaz.

12. Adil ve eşit fayda paylaşımı hakkı

Arazi veya kaynaklarla ilgili faaliyetlerin parasal veya parasal olmayan faydalar sağladığı durumlarda, tahliye veya yerinden edilmeden etkilenen kişiler ve topluluklar, yeniden yerleşim haklarının bir parçası olarak adil ve eşit fayda paylaşımı hakkına sahiptir.

13. Hızlı ve etkili çözüm hakkı

Tahliye, yerinden edilme veya yeniden yerleştirmeye maruz kalan tüm kişiler, hukuki yardım da dahil olmak üzere, etkili adli, idari veya diğer hukuk yollarına derhal erişebilmelidir.

14. Misillemeye karşı hak

Toprağa güvenli, eşit ve sürdürülebilir erişim hakkını ve yeterli barınma hakkını savunmak için herhangi bir hakkı kullanan kişiler ve bu kişileri destekleyen veya savunan kişiler veya kuruluşlar, yasa yoluyla veya başka yollarla herhangi bir şiddet, sindirme, olumsuz ayrımcılık veya misillemeye maruz kalmamalıdır.

Yorum

Yeterli barınma hakkı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 11 (1) maddesinde yer almakta ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 4 numaralı genel yorumunda (1991) ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Komite bu yorumda, yeterliliği belirleyen faktörleri tanımlamaktadır. Arazi ile ilgili ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, aynı Komite'nin 26 numaralı genel yorumunda (2022), Ulusal Gıda Güvenliği Bağlamında Arazi, Balıkçılık ve Ormanların Sorumlu Yönetimi Hakkında Gönüllü Yönergeler ve kentsel yoksulların arazi kullanım güvenliği ile ilgili kılavuz ilkelerde belirtilmiştir. Aynı Komite, 7 numaralı genel yorumunda (1997), tüm maddi ve usuli güvenceler sağlanmadıkça, zorla tahliyelerin ilk bakışta Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile bağdaşmadığını teyit etmektedir.

Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 2. ve 26. maddeleri ile Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, ayrımcı yerinden edilme yasaktır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 20 numaralı genel yorumunda (2009), yasaklanmış çeşitli ayrımcılık gerekçelerini daha ayrıntılı olarak belirtmiştir. Birleşmiş Milletler Köylülerin ve Kırsal Alanlarda Çalışan Diğer Kişilerin Hakları Bildirgesi'nin 12 (5), 17 ve 24. maddeleri, tazminat, toprak ve barınma haklarının teyit edilmesi açısından önemlidir. Kalma hakkı ile ilgili ilke, Devletlerin gerekli, makul ve orantılı olmadığı süreçte yerinden edilmeyi önlemelerini gerektiren İç Yerinden Edilme Rehber İlkeleri'nin 5 ila 9. ilkelerine dayanmaktadır. Gönüllü, güvenli ve onurlu geri dönüş hakkı ile ilgili ilke, İç Yerinden Edilme Rehber İlkeleri'nin 28. ilkesine ve mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler için barınma ve mülkiyet iadesi ilkelerine dayanmaktadır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 7 numaralı Genel Yorumunda (1997) tüm kayıpların tazmin edilmesi ve geçim kaynaklarının yeniden sağlanması vurgulanmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1989 tarihli Yerli ve Kabile Halkları Sözleşmesi'nin (169 sayılı) 16 ve 17. maddeleri, toprağa dayalı geçim kaynakları için toprak karşılığı tazminat ödenmesini gerektirmektedir. Maddi olmayan kayıpların tazminine ilişkin hüküm, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ağır İhlalleri ve Uluslararası İnsani Hukukun Ciddi İhlallerinin Mağdurları için Tazminat ve Telafi Hakkına İlişkin Temel İlkeler ve Kılavuzlara dayanmaktadır.

Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 19 (2) maddesi, katılım için gerekli bir şart olan bilgi arama, alma ve verme hakkını güvence altına almaktadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 7 (1997) ve 24 (2017) sayılı genel yorumları, konut, arazi ve geçim kaynaklarını etkileyen kararlarda anlamlı istişare yapılmasını gerektirmektedir. Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi'nin 10, 19, 28 ve 29. maddeleri uyarınca özgür, önceden ve bilgilendirilmiş rıza gereklidir ve bu rıza, zorla tahliyelere karşı evrensel hak ışığında kolektif haklara sahip tüm topluluklar için kabul edilmektedir.

Fayda paylaşımı ilkesine ilişkin ilke, Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi'nin 23. maddesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Genetik Kaynaklara Erişim ve Bunların Kullanımından Doğan Faydaları Adil ve Eşit Paylaşımı Hakkında Nagoya Protokolü'ne dayanmaktadır.

Hızlı çözüm hakkı ile ilgili ilke, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 2 (3) maddesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 9 (1998) numaralı genel yorumu ve Çözüm ve Tazminat Hakkı ile İlgili Temel İlkeler'e dayanmaktadır. Çözümler arasında iade, tazminat, rehabilitasyon, tatmin ve tekrarlamama garantisi yer almaktadır.

Misillemeye karşı korunma hakkı ile ilgili ilke, Bireylerin, Grupların ve Toplum Organlarının Evrensel Olarak Tanınan İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Teşvik Etme ve Koruma Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi'nden (İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesi) alınmıştır.

IV. Devletlerin genel yükümlülükleri

1. Zorla tahliyelerin yasaklanması

Devletler, hiçbir koşulda zorla tahliyelerin gerçekleşmemesini sağlamalıdır.

2. Tahliyelerin veya yerinden edilmenin önlenmesi

Devletler, planlanan faaliyetler, projeler veya politikalar nedeniyle ortaya çıkan tahliyeleri veya yerinden edilmeyi önlemek veya en aza indirmek için tüm uygun önlemleri almalıdır.

3. Özen yükümlülüğü ve öngörülebilir zararın önlenmesi

Devletler ve tüm ilgili aktörler, yeniden yerleştirme önlemlerinden kaynaklanan öngörülebilir zararları önlemek için gerekli özeni göstermelidir.

4. Tekrarlamama garantisi

Devletler, yeniden yerleştirilen veya daha önce tahliye edilen kişilerin tekrar yerinden edilmeye veya tahliye edilmeye maruz kalmamasını sağlamalıdır.

5. Yeniden yerleştirme öncesi yardım

Yerinden edilmeden etkilenen veya bu risk altında bulunan tüm kişiler, yerinden edilme gerçekleştiği veya gerçekleşmesi kaçınılmaz olduğu andan itibaren, bu Kılavuz İlkelerine uygun olarak yeniden yerleştirilene kadar insani yardım, koruma ve temel hizmetlerden yararlanmalıdır.

6. Sınır ötesi yükümlülükler

Devletler, eylemleri sınırları veya işgal veya fiili kontrolü altındaki alanlar veya bölgeler dışındaki yerinden edilme veya yeniden yerleştirmeye katkıda bulunduğunda, yeterli barınma hakkı da dahil olmak üzere insan hakları yükümlülüklerini sınır ötesi olarak saygı gösterir, korur ve yerine getirir.

7. Telafi, denetim ve hesap verebilirlik mekanizmaları

Devletler, yerinden edilme veya yeniden yerleşimle ilgili hak ihlallerine yönelik çözüm, denetim ve hesap verebilirlik için erişilebilir ve katılımcı mekanizmalar oluşturmalı ve bu mekanizmaların karar ve bulgularını uygulamalı ve bunlara uymalıdır.

Yorum

Hiç kimsenin zorla tahliyeye maruz kalmaması ilkesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 7 numaralı genel yorumunda (1997) ve İnsan Hakları Komisyonu'nun 1993/7 sayılı kararında ve müteakip İnsan Hakları Konseyi kararlarında yeniden teyit edilmiştir.

İç Göçle İlgili Kılavuz İlkelerin 5. ilkesine göre, devletler kendi yetki alanları dahilindeki eylemlerin neden olduğu göçü önlemekle yükümlüdür. Devletlerin gerekli özeni göstererek öngörülebilir zararları önlemesi gerektiği ilkesi, genel uluslararası hukukta uzun süredir yer almakta olup, İş ve İnsan Hakları Kılavuz İlkeleri'nde de yer almaktadır.

Tekrarlamama ilkesi, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Ağır İhlalleri ve Uluslararası İnsani Hukukun Ciddi İhlallerinin Mağdurları İçin Tazminat ve Telafi Hakkına İlişkin Temel İlkeler ve Kılavuz İlkeler'in IX. bölümünde belirtilmiştir.

İç Göçle İlgili Kılavuz İlkelerin 18 ve 19. ilkeleri, temel gıda, su, barınma, sanitasyon ve tıbbi bakımın sağlanmasını gerektirmektedir.

Sınır ötesi insan hakları yükümlülükleri, örneğin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 24 (2017) sayılı genel yorumununun 28 ila 31. paragraflarında ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Devletlerin Sınır Ötesi Yükümlülüklerine İlişkin Maastricht İlkeleri'nde tanınmıştır.

Etkili hukuk yolları sağlamak ve hesap verebilirliği garanti altına almakla ilgili devlet yükümlülükleri, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 2 (3) maddesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 9 (1998) numaralı genel yorumunda belirtilmiştir.

V. Devletlerin operasyonel yükümlülükleri

1. Arazi edinimi, kamulaştırma ve istimlakın düzenlenmesi

Devletler, uygulanabilir alternatiflerin bulunmadığı, kamu yararının üstün olduğu istisnai durumlarda, tahliye ve yeniden yerleşime yol açabilecek arazi edinimi, kamulaştırma veya istimlak kullanımını düzenlemeli ve kısıtlamalı ve bunu uluslararası insan hakları hukuku ve yeterli barınma hakkı ile uyumlu bir şekilde uygulamalıdır.

Bu bölümde kullanılan "kamu yararı" terimi aşağıdakileri kapsamaz: (a) gelecekteki kazanç beklentileri için öncelikle ekonomik amaçlar; (b) arazi veya kaynakların mülkiyetinin veya kontrolünün işletmelere devri; veya (c) tahliye edilen ve yeniden yerleştirilen kişilerin insan haklarından yararlanmasına katkıda bulunmayan diğer amaçlar.

2. Alternatifleri değerlendirme ve sunma yükümlülüğü

Herhangi bir yeniden yerleştirme düşünülmenden önce, devletler, etkilenen kişiler tarafından sunulanlar da dahil olmak üzere tüm uygulanabilir alternatifleri değerlendirmeli ve sunmalı, yerinde yeniden yerleştirme çözümleri ve hafifletici önlemler aramalı ve bunları, tahliye veya yerinden edilme riski altında olan kişiler de dahil olmak üzere kamuoyuna duyurmalıdır.

3. Yeniden yerleştirme için ön koşullar Aşağıdaki koşullar sağlanmadıkça yeniden yerleştirme başlatılamaz:

(a) Yeniden yerleştirme yasası veya politikası yürürlükte olmalıdır;

(b) Özellikle kadınlar, yaşlılar, engelliler, çocuklar, etnik, ırksal ve dini azınlıklar, kast ayrımcılığından etkilenen topluluklar, yerli halklar, köylüler, kırsal alanlarda çalışan diğer kişiler ve gayri resmi yerleşim yerlerinde yaşayan kişiler dahil olmak üzere, savunmasız gruplar üzerinde farklı olumsuz ve olumlu etkileri dikkate alan bağımsız ve güvenilir bir tahliye veya yerinden edilme etki değerlendirmesi tamamlanmış, yayınlanmış ve etkilenen kişiler için anlaşılabilir bir dil ve şekilde geniş çapta paylaşılmış olmalıdır;

(c) Etkilenen kişilerin anlamlı katılımıyla kapsamlı bir yeniden yerleşim eylem planı kabul edilmişse.

4. Arazi, yeterli konut ve kamu hizmetlerinin mevcudiyeti

Yeniden yerleşim, bu amaçla eşit veya daha iyi kalitede yeterli, uygun, çevresel açıdan güvenli ve yasal olarak güvenli arazi toplanana ve bu Kılavuz İlkelerine tam olarak uygun şekilde yeniden yerleşimin sağlanması için uygun mekânsal planlama tamamlanana kadar başlamamalıdır.

Yeniden yerleşim, etkilenen kişiler yeniden yerleşim yerlerinde veya kendi seçtikleri diğer yerlerde, yaşanabilirlik, satın alınabilirlik, mülkiyet güvenliği, erişilebilirlik, kültürel uygunluk, hizmetlerin mevcudiyeti, uygun konum ve sürdürülebilirlik standartlarını karşılayan alternatif güvenli ve yeterli konutlara erişim sağlayana kadar başlamayacaktır.

Yeniden yerleşim yerlerindeki kamu hizmetleri, konutlar ve altyapı, ev sahibi nüfusun yararlandığı düzeyde ve uluslararası insan hakları hukukuna uygun olarak iş, enerji, su ve sanitasyon, ulaşım, gıda, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi sağlamalıdır.

5. Şeffaflık yükümlülükleri

Tahliye, yerinden edilme ve yeniden yerleşim ile ilgili tüm ilgili bilgiler, mümkün olan en kısa sürede kamuya açık hale getirilmeli ve risk altında olan veya etkilenen kişilerle, onların anlayabileceği dillerde ve şekilde paylaşılmalıdır.

6. Katılım ve danışma

Devletler, yeniden yerleşime tabi tutulan kişilerin, yeniden yerleşim sürecinin tüm aşamalarında, bu Kılavuz İlkelerin III.10 bölümünde tanımlandığı şekilde, anlamlı katılım ve danışma hakkına sahip olmalarını sağlamalıdır.

7. Bütçe yükümlülükleri

Yeniden yerleşimin tüm masrafları – tazminat, telafi, taşınma ve nakliye masrafları, geçim kaynaklarının yeniden sağlanması ve uzun vadeli destek dahil – yeniden yerleşime neden olan veya yeniden yerleşimin amaçlarından yararlanan aktörler tarafından tamamen karşılanmalıdır.

Bu tür tüm masraflar, adil ve eşit fayda paylaşımı düzenlemelerine ek olarak, acil durum fonları ve sigorta mekanizmaları için fonlar da dahil olmak üzere proje bütçelerine dahil edilmelidir.

8. İzleme, değerlendirme ve uyarlanabilir yönetim

- (a) Her yeniden yerleştirme eylem planı, açık ve şeffaf bir izleme ve değerlendirme süreci içermelidir.
- (b) Sorumlu kurumlar resmi olarak belirlenmelidir;
- (c) İzleme ve değerlendirme, yeniden yerleşimden sonra en az 10 yıl boyunca belirli aralıklarla yapılmalıdır;
- (d) Yeniden yerleşim planları, revize edilmiş tazminat ve yeni veya karşılanmamış ihtiyaçlara yönelik müdahaleler dahil olmak üzere uyarlanabilir yönetim hükümlerini içermelidir.

9. İşletmelerin ve uluslararası kuruluşların düzenlenmesi

Devletler, bu Kılavuz İlkelere tam uyumu sağlamak için işletmeleri ve uluslararası kuruluşları düzenlemelidir.

10. Devlet dışı kuruluşlarla işbirliği

Devletler, kontrolü altındaki bölgelerdeki kişilerin yardım, koruma ve yeniden yerleşim imkanlarına erişimini sağlamak için devlet dışı kuruluşlarla ilişki kurmalı ve müzakere etmelidir.

11. Yetkili makamların belirlenmesi

Devletler, yeniden yerleştirmenin tüm yönlerini planlamak, uygulamak, denetlemek ve düzeltmekle sorumlu yetkili ulusal ve alt ulusal yetkilileri atayacaktır.

Yorum

Uluslararası hukuk, yerinden edilme veya tahliye yol açan kamulaştırmanın meşru bir kamu amacına hizmet etmesini² ve arazi mülkiyeti ve kullanımının uluslararası insan hakları hukukuyla uyumlu olmak üzere sosyal bir işleve hizmet etmesini gerektirir.³ "Kamu yararı" kavramının anlamı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 1. maddesinde, Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirgesi'nin 3. maddesinde, kalkınma temelli tahliyeler ve yerinden edilmeye ilişkin temel ilke ve kılavuzlarda ve karşılaştırmalı hukuktan çıkarılan derslerde ifade edilen doğal kaynaklar üzerinde kalıcı egemenlik doktrininden alınmıştır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 7 numaralı genel yorumunda (1997), tahliye öncesinde uygulanabilir alternatiflerin araştırılmasını şart koşmaktadır.

² İç Göçle İlgili Kılavuz İlkeler, ilke 6 (2) ile uyumlu olarak.

³ Bkz. [A/80/351](#).

Etki değerlendirmeleri ve yeniden yerleştirme planları oluşturma gerekliliği, uluslararası finans kurumları tarafından belirlenen en iyi uygulamaları ve güvenceleri,⁴ kalkınma temelli tahliyeler ve yerinden edilmeye ilgili temel ilkeleri ve kılavuzları, özel prosedür görevlilerinin ilgili raporlarını⁵ ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından yayınlanan kılavuzları yansıtmaktadır.

Yeniden yerleşim öncesinde arazi tahsisi, yeniden yerleşim alanlarının yeniden yerleşimdeki en iyi uygulamalara uygun olarak hazır ve yeterli olmasını sağlar. Konut yeterlilik standartları, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 4 numaralı genel yorumunda (1991) ve iklim krizi ve yeterli konut hakkı üzerine odaklanan zel Raportörün raporunda belirtilen standartlara uygundur.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 3 numaralı genel yorumu (1990), devletlerin ekonomik, sosyal ve kültürel hakları gerçekleştirmek için mevcut kaynakları azami düzeyde kullanma yükümlülüğünü açıklığa kavuşturmaktadır. Dolayısıyla devletler, yeniden yerleşim için tam bütçe ayırmakla yükümlüdür. Aynı Komite'nin 7 numaralı genel yorumu (1997) tam tazminat gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Önerilen izleme ve değerlendirme erevesi, Birleşmiş Milletler Değerlendirme Grubu tarafından 2016 yılında yayınlanan değerlendirme norm ve standartları ile İ Göçle İlgili Kılavuz İlkeler'in 27. ilkesiyle uyumludur.

işletmeleri ve uluslararası kuruluşları düzenleme gerekliliği, İş ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri ile uluslararası kuruluşların sorumluluklarına ilişkin maddelerde yer almaktadır. İ G Rehber İlkeleri'nin 2, 25, 28 ve 30. ilkeleri uyarınca, tüm yetkililer insani yardım, koruma ve yeniden yerleştirme hizmetlerine erişimi sağlamak için devlet dış kuruluşlarla müzakere etme yükümlülüğüne sahiptir.

Yetkili makamların belirlenmesi, idari parçalanmayı önler ve en iyi uygulamalara dayalı koordineli yeniden yerleşimi sağlar.

VI. Devlet dış aktörlerin yükümlülükleri

1. Sorumlulukların uygulanması

Devlet dış aktörler, yasal statüleri, kapasiteleri ve uyguladıkları kontrol derecesine göre, bu Kılavuz İlkelere uygun şekilde uymakla yükümlüdür.

2. işbirliği ve müzakere

Devlet dış aktörler, yardım sağlamak ve haklara uygun yeniden yerleşim sağlamak için insani yardım aktörleri ve devlet aktörleri ile işbirliği yapmalıdır.

Yorum

Bu bölümdeki ilkeler, İ Göçle İlgili Kılavuz İlkeler'in 2. ilkesinden ve uluslararası insani hukuktan, özellikle 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesinden, ayrıca devlet dış aktörler için bağlayıcı olan özel koruma kuruluşları ve fon sağlayıcıları için temel insan hakları ilkeleri gibi uluslararası insan hakları hukuku ve standartlarından türetilmiştir. Bölgesel kontrolü elinde bulunduran devlet dış aktörler, işbirliği yoluyla da dahil olmak üzere sivilleri korumalı, zorla tahliyeleri önlemeli ve yeniden yerleşimlerini sağlamalıdır.

⁴ Dünya Bankası, evresel ve Sosyal ereve; ve Uluslararası Finans Kurumu, Performans Standardı 5.

⁵ rneğin, bkz. [A/80/187](#).

⁶ [A/HRC/52/28](#).

VII. Uluslararası kuruluşların yükümlülükleri

1. Sorumlulukların uygulanması

Uluslararası kuruluşlar, bu Kılavuz İlkeler, devletler ve işletmelerle olan ilişkilerinde de dahil olmak üzere, tüm ilgili faaliyetlerinde, bu faaliyetler proje bazlı, finansal veya uluslararası yasal bir yükümlülüğe bağlı olsun olmasın, uygun şekilde uymak ve uygulamakla yükümlüdür.

2. Politikaların benimsenmesi

Uluslararası kuruluşlar, bu Kılavuz İlkeler dahil olmak üzere uluslararası insan hakları norm ve standartlarıyla uyumlu, tahliye, yerinden edilme ve yeniden yerleştirme konularında iç standartlar, politikalar veya programlar kabul etmemelidir.

3. Etki değerlendirmeleri

Uluslararası kuruluşlar, bu tür etkilerin ortaya çıkmasına neden olabilecek veya bu tür etkilerin ortaya çıkma riski bulunan projelere finansman sağlamadan veya destek vermeden önce, katılımcı bir şekilde tahliye ve yerinden edilmenin etkilerini değerlendirmelidir.

4. Şeffaflık

Uluslararası kuruluşlar, finanse ettikleri veya destekledikleri projeler dahil olmak üzere, faaliyetlerinden kaynaklanan potansiyel veya fiili tahliye veya yerinden edilme etkileri konusunda şeffaf davranacaklardır. Bu şeffaflık, bilgilerin kamuoyuyla ve etkilenen kişilerle, onların anlayabileceği dillerde paylaşılmasını da içerecektir.

5. Şikayet mekanizmaları

Uluslararası kuruluşlar, bu Kılavuz İlkeler dahil olmak üzere uluslararası insan hakları normlarının tam olarak uygulanması için etkili çözümler sunmak üzere, projeden etkilenen kişiler için bağımsız ve erişilebilir şikayet mekanizmaları oluşturmalıdır.

6. Denetim ve hesap verebilirlik

Uluslararası kuruluşlar, fon ödemelerinin askıya alınması veya iptal edilmesi gerektiğinde düzeltici eylem planları da dahil olmak üzere, proje uygulamasının yeterli denetimini ve yeniden yerleştirmenin etkilerine ilişkin hesap verebilirliği sağlamalıdır.

7. İzleme, değerlendirme ve uyarlanabilir yönetim kaynakları

Uluslararası kuruluşlar, tüm ilgili proje bütçelerinde yeniden yerleştirmenin izlenmesi, değerlendirilmesi ve uyarlanabilir yönetimi için yeterli kaynakların ayrılmasını sağlamalıdır.

Yorum

Bu bölümdeki ilkeler, uluslararası kuruluşların sorumluluğu, uluslararası hukukun genel ilkeleri ve uluslararası kuruluşların en iyi uygulamaları hakkındaki taslak maddelerden türetilmiştir. Birleşmiş Milletler kuruluşları ve uluslararası finans kurumları, bu yükümlülüklerle uyumlu iç güvenlik önlemleri uygulamaktadır. Etki değerlendirmeleri ve yeniden yerleştirme planları, Birleşmiş Milletler sistemi ve uluslararası finans kurumlarında standarttır.

Şikayet mekanizmalarına yapılan atıflar, Dünya Bankası Denetim Paneli ve Uyum Danışmanı Ombudsmanı, Uluslararası Finans Kurumu ve Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı'nın bağımsız hesap verebilirlik mekanizması gibi mekanizmalardan esinlenmiştir.

Denetim, programların haklara saygılı bir şekilde uygulanmasını sağlarken, uyarlanabilir yönetim, uygulamada esneklik sağlamanın anahtarıdır.

VIII. İşletmelerin yükümlülükleri

1. Sorumlulukların uygulanması

İşletmeler, devletler, devlet dışı aktörler ve uluslararası kuruluşlarla olan ilişkilerinde ve kendi iç politikalarında dahil olmak üzere, tüm ilgili faaliyetlerinde bu Kılavuz İlkelerine uygun olarak hareket etmeli ve bunları uygulamalıdır.

2. Zarar vermeme yükümlülüğü

İşletmeler, yerinden edilme veya tahliyeyle neden olmamalı, buna katkıda bulunmamalı veya buna ortak olmamalıdır.

3. Yeniden yerleşim sorumlulukları

İş faaliyetlerinin yeniden yerleşime yol açması durumunda, işletmeler bu Kılavuz İlkelerine ve diğer geçerli insan hakları norm ve standartlarına tam olarak uymalıdır.

4. Şeffaflık

İşletmeler, faaliyetlerinden kaynaklanan potansiyel veya fiili tahliye veya yerinden edilme etkilerine ilişkin olarak, bilgileri kamuoyuyla ve etkilenen kişilerle onların anlayabileceği dillerde paylaşmak da dahil olmak üzere, şeffaf bir şekilde hareket etmelidir.

5. Şikayet mekanizmaları

İşletmeler, tahliye, yerinden edilme veya yeniden yerleştirme ile ilgili olarak etkilenen bireyler ve topluluklar için erişilebilir ve etkili şikayet mekanizmaları oluşturmalıdır; bu mekanizmalar, uygun olduğu hallerde sektörler veya işletme türleri için bir bütün olarak da oluşturulabilir.

Yorum

İş ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri'nin 13. ilkesi, işletmelerin insan hakları üzerinde olumsuz etkilerden kaçınması gerektiğini belirtir. Uluslararası Finans Kurumu'nun Performans Standardı 5, yeniden yerleşim kapsamında yeterli tazminat ve geçim kaynaklarının yeniden sağlanmasını gerektirir.

Şeffaflık, danışma ve rıza için en iyi uygulama ve ön koşuldur.

İş ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri'nin 31. ilkesi, meşruiyet, erişilebilirlik, öngörülebilirlik, eşitlik, şeffaflık ve haklarla uyumluluk dahil olmak üzere şikayet mekanizmaları için kriterler belirler.

IX. Hesap Verebilirlik

1. Kurumsal hesap verebilirlik

Yeniden yerleşimden sorumlu tüm aktörler, bu Kılavuz İlkelerde belirtilen yeniden yerleşimin tüm yönleriyle ilgili olarak etkilenen kişiler ve topluluklarla doğrudan ve sürekli iletişim dahil olmak üzere, tam kaynaklı, uyarlanabilir ve etkili, güvenilir hesap verebilirlik mekanizmaları ve süreçleri oluşturmalıdır.

Telafi tedbirleri sağlamaktan sorumlu tüm kurumlar, bu Kılavuz İlkeler dahil olmak üzere, geçerli yasalar, politikalar ve standartlara tam uyumu sağlamak için sağlanan tüm telafi tedbirlerinin uygulanmasını izlemelidir.

2. Bireysel hesap verebilirlik

Devletler ve tüm ilgili aktörler, tahliye, yerinden edilme veya yeniden yerleşim bağlamında yeterli barınma hakkı ve diğer insan haklarının ihlali durumunda, ulusal ve uygun olduğu hallerde uluslararası düzeyde bireysel idari, hukuki veya cezai hesap verebilirliği sağlamalıdır.

Yorum

Hesap verebilirlik, bu Kılavuz İlkelerine uygun olarak yeniden yerleştirmenin uygulanmamasının maddi sonuçlar doğurmasını sağlar; yukarıdaki III. bölümde tanınan telafi hakkı için kilit öneme sahiptir. Bu tür hesap verebilirlik çerçeveleri ve mekanizmaları, telafi tedbirlerinin pratikte uygulanmasını sağlar; bunun için bu tedbirlerin tam olarak kaynaklandırılması, etkili olması ve yeni zorluklara uyum sağlayabilmesi gerekir.

Etkilenen kişiler ve topluluklarla doğrudan ve sürekli iletişim, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından yayınlanan etkilenen kişilere karşı hesap verebilirlikle ilgili operasyonel kılavuzdan alınmıştır.

Yasadışı yerinden edilme ve konutların yıkılması, hukuki, idari veya cezai sorumluluk doğurabilir. Yerinden edilen nüfusun yeniden yerleştirilmemesi, yeniden yerleştirme ihtiyacına yol açan tahliyelerden veya yerinden edilmelerden sorumlu olanların bireysel sorumluluğuna yol açabilir. Bu sorumluluk idari (iç örgütsel dahil) veya hukuki olabilir. Zorla yerinden edilme, Cenevre Sözleşmeleri ve Kara Savaşına İlişkin Kanun ve Gelenekler Yönetmeliği (Lahey Yönetmeliği) uyarınca bir savaş suçu ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün 7. ve 8. maddeleri uyarınca bir insanlığa karşı suç teşkil edebilir. Yerinden edilenlerin yeniden yerleştirilmemesi, ayrı ve ağırlaştırılmış bir cezai sorumlulukla sonuçlanabilir. Bu tür yerinden edilme, konutların toplu olarak yıkımını içeriyorsa, Roma Statüsü'nde belirtildiği gibi bir savaş suçu, insanlığa karşı suç veya soykırım suçu teşkil edebilecek domisidite (toplu konut yıkımı) oluşturabilir.
